

**РОЗВИТОК КАТЕГОРІЇ СТАНУ ДАВНЬОГЕРМАНСЬКИХ МОВ У КОНТЕКСТІ
«ПЕРЕВЕРНУТОЇ СИНХРОНІЇ»
DEVELOPMENT OF THE CATEGORY OF VOICE IN OLD GERMANIC LANGUAGES IN
THE CONTEXT OF "INVERTED SYNCHRONY"**

О. В. ШАПОЧКІНА, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри германської філології
O. V. SHAPCHKINA, PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Department of Germanic Philology
E-Mail: o.shapochkina@kubg.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9575-0415>

*Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна
Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine*

Анотація. У статті на засадах історичної лінгвістики описано категорію стану в давньогерманських мовах. Виокремлено інвентар станових пракатегорійних конструкцій готоскандинавського й західногерманського ареалів. **Мета дослідження** – проаналізувати особливості розвитку категорії стану давньогерманських мов у контексті «перевернутої синхронії». Результати типологічних досліджень специфіки виникнення й розвитку категорії стану давньогерманських мов суттєво розширили уявлення про її функціонування, дали змогу визначити асиметричність станових опозицій всередині парадигми. Ключовими знахідками у вивченні парадигми досліджуваної категорії стали: становий поділ (актив, реверсив, пасив, реципрок, медіопасив тощо) та різний ступінь граматикизації. Встановлено, що граматична категорія стану перебуває у постійному русі, набуває різноманітних трансформацій. Очевидно, що в історичні періоди свого становлення вона так само виявляла ознаки мобільності у межах відкритих динамічних систем. Для розуміння специфіки категорії стану та пояснення її граматичного статусу у статті розглянуто дієслівну парадигму в русі, в динаміці. З'ясовано, що у давньогерманський період ще не були остаточно сформовані станові граматичні конструкції, тому реалізаторами розвитку категорії стану стали перифрастичні конструкції, так звані станові пракатегорійні конструкції. Вже на той час вони являли праоснову для виникнення граматичних конструкцій й мали у своїй структурі елементи категорійного змісту. Авторкою здійснено опис системних відношень у парадигмі категорії стану давньогерманських мов, позначених поступовими якісними зрушеннями, особливо інтенсивними наприкінці давньогерманського періоду. Перспективи наступних розвідок вбачаються у визначенні шляхів становлення граматичних засобів реалізації станових пракатегорійних конструкцій у давній період розвитку досліджуваних мов.

Ключові слова: категорія стану, давньогерманські мови, станова пракатегорійна конструкція, медіопасив, перевернута синхронія.

Актуальність (Introduction). Будь-яка система, розвиваючись, проходить періоди перебудови, різкої зміни, під час яких відбувається трансформація, відновлення рівноваги. Цим етапам притаманне тимчасове переважаювання однієї із сил, що призводить до хаосу, який руйнує попередні структури. Потім відбувається гармонізація, рівновага відновлюється, але вже в новому, якісно іншому стані [5]. Згідно з Д. Лайтфуттом, зміни є результатом аналогії, в основі якої лежить реінтерпретація або реграматизація давніх поверхневих структур, що нівелює колишні відмінності

та створює нові відносини [10, с. 44-49].

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Категорія стану (далі КС) існує у мисленні мовця, водночас вона входить у систему лінгвальних відношень. В історії лінгвістики пасивний стан традиційно розглядають в одночасному взаємозв'язку та зіставленні з іншими граматичними формами, насамперед із дійсним станом [4].

Наше дослідження орієнтується на такі основні наукові положення: суб'єктно-об'єктні відношення всередині граматичної конструкції (О. Буличова [1]); загальна

граматика конструкцій (В. Абрахам, М. Нішивакі [6], Р. Гінетрхельцль, С. Петрова [14]); сутність станових конструкцій (С. Лурагхі, Г. Інглезе, Д. Кьолліган [11]); природа медіопасивності (М. Гухман [2], А. Ratkus [13]); історія становлення пасивних конструкцій (Н. Жукова [3], І. Некрасова [4]); категорія стану як «розмита множина»: у річищі запропонованої концепції визначаємо межі КС давньогерманських мов як розмиті, не чітко окреслені, а отже, граматична КС є історично змінною, оскільки перебуває у постійному русі (Л. Задех [15]) та ін.

Основним завданням (Purpose) наукового пошуку є дослідження КС давньогерманських мов.

Матеріали і методи дослідження. (Materials and methods of research). На матеріалах готської, давньоанглійської, давньонімецької, давньосаксонської та давньоісландської мов на основі методу «перевернутої синхронії», коли за допомогою сучасних методів вивчається історичний аспект певного явища у процесі його генези.

З огляду на деяку неузгодженість у питаннях, пов'язаних з досліджуваною категорією, виникає необхідність у зверненні до всіх наявних форм її реалізації в давньогерманських мовах на засадах новітніх здобутків історичної лінгвістики. У пропонованій праці ми розглядаємо КС давньогерманських мов відповідно до концепції «перевернутої синхронії», що дає змогу відтворити її еволюційний шлях протягом IV–XIII ст. за мовними ареалами — західногерманським та готско-скандинавським. Синхронія, обернена в історію мов окремих ареалів, висвітлює коріння, витоки тих чи тих явищ в їх сучасному стані. Такий підхід до аналізу генези й розвитку в давньогерманських мовах (готській, давньопівнічній, давньоанглійській, давньосаксонській та давньонімецькій) КС вважаємо ефективним і продуктивним.

Результати дослідження (Results of the research). КС передбачає використання сфери перехідних дієслів, де виявляються суб'єктно-об'єктні відношення або на рівні дії, або на рівні процесу. Щодо станового процесу, то він не може бути

спрямований на об'єкт. Транзитом між суб'єктом та об'єктом є дія і процес [1, с. 177–180].

Вищезгадана теза свідчить про те, що граматична КС перебуває у постійному русі, набуває різноманітних трансформацій. Очевидно, що в історичні періоди свого становлення вона так само виявляла ознаки мобільності у межах відкритих динамічних систем. Для розуміння специфіки КС та пояснення її граматичного статусу розглянемо дієслівну парадигму в русі на засадах історичної лінгвістики, з урахуванням подальшої перспективи її розвитку.

Точкою відліку в історичному вивченні граматичної КС слугують дані готської мови, найдавніші писемні свідчення якої датують IV ст. КС у ній представлено двокомпонентною опозицією: АКТИВ vs МЕДИОПАСИВ, яка є асиметричною, оскільки актив має дві часові форми (PRES та PRET) і повну модальну парадигму (IND, IMPERATIV), а його опонент — МЕДИОПАСИВ — тільки форму теперішнього часу та два способи: індикатив та оптатив. КС готської мови залежить від категорій особи, числа, часу та способу.

Часові форми (нім. *Tempora*) відіграють провідну роль у процесах станової опозиції активу (нім. *Genera Aktivum*) та медіуму (нім. *Genera Medium*). У реалізації часовидових відношень особливе місце займають перфектні форми. Давньогерманське дієслово, вербалізоване перфектною словоформою активного стану, при трансформації в інші часові форми отримує медіальне значення (подібне до діатези). Наприклад, із праїндоевропейських часів, пор.: лат. *re-vertitur, re-vertit* — нім. *hat gewendet* «звернено». Це пояснюється тим, що перфект зі своїми індикативними особовими флексіями спочатку реалізує лише станову семантику, а не процеси чи дії. Саме тому перфект за своєю діатезою найбільше близький до медіума. PTСPL II чітко розмежовані за дієслівною діатезою і з формантами *t* та *-en* і потім збігаються з дієслівними флексіями активного стану та медіальними особовими закінченнями.

Отже, наявність синкретичних форм у складі КС готської мови підтверджує асиметрію членів її парадигми й надає

деяке уявлення про зміни, якими вона була охоплена. Периферійна роль КС у дієслівній підсистемі готської мови є гіпотетичним показником граматичної трансформації останньої. Здебільшого форма готського медіопасиву вживалася у значенні пасивного стану (теперішній та майбутній час) на позначення афіційованості (досл. лат. «імплицитне залучення», «латентну заангажованість», «приховану наявність») суб'єкта у процесі діяльності [2, с.174–180], напр.:

(1) гот. *all bagme ni taujandame arken god **usmaitada** jah in fon **galagjada*** (Vulfila, Mattweh VII, 19) — «будь-яке дерево, що не дає стиглі плоди, **зрубується** та **кидається** у вогонь».

У деяких випадках цією формою представлено діяча, напр.:

(2) гот. *ei **hauhjandau** fram mannat* (Vulfila, Mattweh VI, 2) — «щоб **бути** славетними людьми».

Трапляються, однак, і форми медіопасиву, реалізовані в іншому значенні. Пор., напр., медіопасивні форми, утворені від дієслова *preihan* «тіснити», які мають неперехідно-зворотне значення:

(3) гот. *ni **preihanda** jus in uns is **preihanda** in hairbram iywaraim* (Vulfila, Colossians VI, 12) — «не **тісниться** в нас, але **тісниться** у ваших серцях»;

(4) гот. *apþan jabþe **preihanda** in izwaraizios gaplahtais* (Vulfila, Colossians I, 6) — «але якщо у скорботі **перебуваємо**, то заради вашої втіхи»;

Також дієслова *ufblesan* «звеличувати», *ingramjan* «дратувати» на позначення морального стану, афекту в медіопасиві, напр.:

(5) гот. *friapwa ni **aljanop**, friapwa ni **flauteip**, ni **ufblesada**, ni **aiwiskop**...ni **ingramjada*** (Vulfila, Colossians VIII, 4–5) — «кохання **не задрить**, кохання **не вихваляється**, **не звеличує**, **не бешкетує**, **не дратує**» [2, с.175].

Іноді медіопасивні форми не стільки змінюють станове, скільки лексичне значення дієслова, напр.: гот. *afwandjan* — «повертати», «відвернути», «змінити» у медіопасиві отримує значення «змінити думку» [2, с. 174–180].

Таким чином, доходимо висновку про те, що готський медіопасив генетично пов'язаний із медіумом. Медіопасив

вживався на позначення як теперішніх, так і майбутніх часових відношень, напр.:

(6) гот. *saei **habaip**, **gibada** imma* (Vulfila, Luke VIII, 18) — «хто **має**, тому **буде віддано**».

Обмеженість у готській мові часових форм у реалізації медіопасиву зумовила залучення інших пракатегорійних конструкцій у парадигму станових протиставлень. У нашому дослідженні вжито технічне поняття «становая пракатегорійна конструкція» (далі — СПК). Воно позначає граматичну станову конструкцію, яка є праформою станової конструкції та містить у своїй структурі варіанти розмитого категорійного змісту, оскільки специфіка досліджуваних станових конструкцій зумовлена змістом самого терміна.

До СПК готської включаємо такі конструкції: групи дієслів IV класу із основою на *-nan* та конструкції РТСРЛ II перехідних дієслів із АUX *wisan* «бути» та *wairþan* «ставати». Зауважимо, що IV клас слабких дієслів — це обмежена група неперехідних дієслів, більшість із яких позначає стан, не пов'язаний з дією суб'єкта. Тому співвідношення семантики керуючого дієслова із носієм цих ознак (суб'єктом) подібні до форм, актуалізованих медіопасивом. Особливо помітною ця близькість станових значень виступає у зіставленні дієслів IV класу із медіопасивом перехідного дієслова, утвореного від того самого кореня.

Пор. форми дієслів IV класу *usfullnan* «здійснюватися» та медіопасивних форм дієслова *usfulljan* «виконувати, виповнюватися»:

(7) гот. *ei **usfullnodedi** pada gamelido þairh Esaian praufetu* (Vulfila, Mattweh VIII, 17) — «щоб **виконалося** сказане пророком Ісаїєю»;

(8) гот. *ei faheþs meina in izwis sijai jah faheds izwara **usfulljaidau*** (Vulfila, John XV, 11) — «щоб радість моя перебувала у вас та радість ваша **виповнилася**» [2, с. 174–180].

Однокореневі готські дієслова *usfullnodedi* «виконалася» й *usfulljaidau* «виповнилася» мають спільну етимологію, однак реалізуються у різних станових конструкціях:

1) з дієсловом IV класу;

2) медіопасивна конструкція, кожній з яких притаманне однакове станове значення — позначення прогнозованого процесу, орієнтованого на виконання дії прихованим діячем.

Однак у вживанні медіопасивних форм та дієслів IV класу наявні й суттєві відмінності: форми таких дієслів ніколи не вживалися в реченні, де позначався діяч, напр.:

(9) гот. *ei hauhjandau fram mannam* (Vulfila, Mattweh VI, 2) — «щоб **бути славетними** людьми»; медіопасивна форма не могла замінюватися формою дієслова IV класу.

У конструкціях AUX + RTCPL II із формами дієслів *wisan*, *wairpan* носієм станового значення є RTCPL II; форми службових дієслів вносять певні зміни видо-часового характеру. RTCPL II виконує функцію дієслова та узгоджується у роді, числі й відмінку із суб'єктом: форми AUX *wisan*, *wairpan* слугували зв'язкою (копулою) [2, с.174–180].

Це свідчить про те, що конструкції з дієсловами IV класу можна вважати становими, оскільки діяч у них є афіційованим (імпліцитним, лише залученим у діяльність, а не активним).

Конструкції AUX + RTCPL II із формами теперішнього часу AUX *wisan* вживаються для позначення будь-якого стану або якості, що наявні у теперішньому часі, проте були результатом перед дії, напр.:

(10) гот. *hausideup þatei qipan ist þaim airizam* (Vulfila, Mattweh V, 21) — «слухайте, що **було сказано** пращурами».

Медіопасивні форми від таких дієслів не містять результативну семантику, а наголошують на здійсненні самого процесу. СПК із AUX + RTCPL II з формами PRET AUX *wisan* «бути» позначають стан, якість у минулому часі й водночас є результатом перед дії, напр.:

(11) гот. *jah bundans was eisarnabandjom* (Vulfila, Luke VIII, 29) — «**був прив'язаний** залізними ланцюгами».

Водночас ця конструкція вживається на позначення певного факту, здійсненого у минулому (констатувальний минулий час), напр. гот. *insandips was aggilus* «надісланий був ангел». СПК такого типу для вираження констатуючого минулого

часу без результативного відтінку трапляється лише спорадично, оскільки у такому значенні RTCPL II реалізується із формами PRET від дієслова *wairpan* «ставати» [2, с.174–180].

З урахуванням розмаїття засобів актуалізації пасивного стану, можемо стверджувати, що станова парадигма готської мови є гіпотетичною моделлю формування КС в інших давньогерманських мовах, найдавніші писемні свідчення яких датовані не раніше VII ст. На базі медіопасивних конструкцій, конструкцій з дієсловами IV класу та конструкцій AUX *wairpan* «ставати» + RTCPL II утворюються СПК в інших давньогерманських мовах. Надалі на їх основі виникли сучасні форми PASS та REFL германських мов.

У давньоісландській мові активному стану протистоїть рефлексив із широкою палітрою станових різновидів. Додамо, що у давньоісландських текстах рефлексив вживався на позначення зворотного, взаємного, інгресивного та пасивного значень. Тобто він демонструє ширший, у порівнянні з готським, діапазон станових вживань, напр.:

(12) двн.-ісл. *Óx hjörva glöm við hlífar þróm., guðr óx of gram, gramr sótti fram; þar heyrðisk þá, þaut mækis á, malmhríðar spá, sú vas mest of lá* (Edler Edda, *Höfuðlausn*, 4) — «**Був** як прибій булатний бій, і з круч мечів **дзюрчав** струмок, **гримів** кругом кривавий грім, але твій шолом **йшов** напролом».

Ареальною особливістю давньоісландської мови є те, що СПК активного стану можуть трансформуватися у СПК зі значенням пасивності, яке сигналізує про те, що суб'єкт перебирає роль пацієнса і агенса при цьому випускається з поверхневої структури речення. Давньоісландські умовно пасивні речення утворювалися шляхом трансформації речень активного стану, напр.:

(13) двн.-ісл. *Heilög mætr María fódði Jésúm krist → Jésús kristr fódðisk af heilagri mey Maríu.* (Edler Edda, 213) — «Свята дівка Марія **народила** Ісуса Христа → Ісус Христос **народжений** дівкою Марією»;

(14) двн.-ісл. *hyggjumk umb, es hildr þróask, nýsumk hins ok hygg at því* (Edler

Edda, Sonatorrek, 13) — «якщо триває битва, то я **озираюся**, не радий, що слабкий».

Окрім того, лише у давньоісландській (на відміну від давньоанглійської та давньонімецької), так само як і в готській, існують конструкції з дієсловами IV класу, які за чисельністю поступаються готським (їх налічують близько тридцяти). У цій мові поширені СПК із дієсловами-копулами на зразок AUX *vera* «бути» та *verða* «ставати» разом із PTCP II. Наприклад:

(15) днв.-ісл. *ef þat verðr, at þu þinn vilia biðr, ok skeikarþa Skuld at skopom* (Edler Edda, Grógald, 4) — «якщо це **станеться**, то ти волі своєї просиш, і **направляється** Скільд до своєї доли»;

(16) днв.-ісл. *a vegom allr hygg ek at ek verða munna: þikkiomk ek til ungr afi* (Edler Edda, Grógald, 5) — «в дорозі я **думаю**, що зі мною все **має статися**: мені **здається**, що я дуже молодий» [8].

У давньоанглійській мові активний стан перебуває в опозиції лише до спорадичних залишків прагерманського медіопасиву. Існує опозиція активного стану до різних варіантів СПК з пасивною семантикою, так званих «вільних синтаксичних конструкцій» на зразок:

а) СПК зі спорадичними медіопасивними формами з AUX *hattan*, *hatton*, напр.:

(17) днв.-англ. *Him on mod bearn þæt healreced hatan wolde, medoæn micel men gewyrcean, þonne ylde bearn æfre gefrunkan* (Beowulf, 1–265) — «Він **замислився** данів сподвигнути на працю небувалу: палац будувати, чертог для трапез, якого люди ще не бачили»;

(18) днв.-англ. *wæs min fæder folcum gescybed, æþele ordfruma, Ecgþeow haten* (Beowulf, 265) — «воїн мудрий та знатний, батько мій Еггтеов, **зістарівшись, помер**»;

б) СПК AUX «*beon*» / «*wesan*» / «*weorþan*» + PTCP II, напр.:

(19) днв.-англ. *deniga frean, ne sceal þær dyrne sum wesan þæs ic wene. þu wast gif hit is swa we soblice secgan hyrdon þæt mid Scyldingum sceaðona ic nat hwylc?* (Beowulf, 266) — «й ми **не приховасмо** від панотця думок наших, про які скоро й ти **дізнаєшся**, чутка **розноситься**. Скажи, а чи правда, що ніби деяка тварина

невідомо **тривожить** Скільдінга вночі, виплодок пекла?»;

в) СПК з неозначено-особовим PRON *man*, *me*, напр.:

(20) днв.-англ. *wicg gewende, word æfter cwæð, Mæl is me to feras fæder alwalda mid arstafum* (Beowulf, 267) — «тепер **ідить**, Батько всемогутній нехай **буде з вами!**» [7].

З іншого боку, навряд чи можна стверджувати, що давньоанглійська парадигма КС є симетричною. Навпаки, їй властиві неоднорідність і неспіввідносність членів, хоча вищезазначені перифрастичні конструкції надалі виконали роль будівельного матеріалу для аналітичних форм пасиву та зворотного стану.

Для давньосаксонської, так само як і давньоанглійської та давньонімецької мов, засвідчують таку опозицію конструкціям активного стану:

а) партиципiальні СПК із значенням пасивності, напр.:

(21) днв.-сакс. *uuordon godas fasto bifangan, endi [gifrumid] after thiu huilic than liudscepi landes scoldi uuïdost giuualdan, eftho [huar] thiu [uueroldaldar] [endon scoldin]* (Heliand, 40) — «про те, як на початку лише своєю силою Володар мовив, **творючи** світ, все **споруджуючи** словом, все, що між небом і землею»;

б) СПК із AUX «бути» / «ставати» + PTCP II, напр.:

(22) днв.-сакс. *under thera menigo, thia habdon maht godes, helpa fan himila, hêlagna gêst, craft fan Criste, -sia uur{d}un gicorana te thio, that sie than êuangelium [ênan scoldun] an buok scrî{b}anendo [sô] manag gibod godes* (Heliand, 20) — «між багатьох божеств вміщували силу, допомога небес і Дух Святий, Христа міць, — що **обрані були** Євангелієм, щоб написати в книзі, Божу волю, небесне слово святе»;

в) СПК зі зворотним значенням, напр.:

(23) днв.-сакс. *sia ne muosta heli{d}o than mêr, firiho barno frummian, neuan that sia fiori te thio thuru craft godas|gecorana uur{d}un, Matheus endi Marcus, — sô uuârun thia man hêtana — Lucas endi lohannes* (Heliand, 15) — «іншим хоробрим чадам живих не було сил того зробити, лише четверо Божою міццю **вибралось**, Марк і

Матвій, — так звалися — Іоанн і Лука» [9].

У давньоверхньонімецькій та давньосаксонській мовах наявні: активний стан, часові форми (PRES, PRET), модус (IND, CONJ та IMP), вербальні номінативні конструкції (INF, PRES, PRET). У давній період перифрастичні форми PRES та PRET пасиву перебувають у стадії формування, утворюються шляхом поєднання допоміжного дієслова з дієприкметником «AUX *wesan* та *werdan* з PTCP II».

Пор.: днв.-верхн.-нім. *er ist ginoman — er wirdit ginoman — er wird genommen; er was ginoman — er ward ginoman — er würde genommen*. Перифрастичні конструкції з *werdan* існують на позначення презенсу та претериту, а конструкції з *wesan* реалізують часові форми перфекта та плюсквамперфекта через вплив латини. Пор.: *er ist ginoman, er was ginoman*, що відповідає сучасній німецькій мові, напр.: *er ist genommen worden, er war genommen worden*.

У давній період часова форма пасивних конструкцій зазнає продуктивних змін. Активний стан представлено часовими формами PERF та PLUSPERF разом із групою неперехідних дієслів і дієсловом *wesan*. Пор.: днв.-верхн.-нім. *er ist queman, er was queman* > нім. *er ist gekommen, er war gekommen*. Поряд із цим з'являються перифрастичні форми PERF та PLUSPERF із *haben* та *eigan* перехідних і неперехідних дієслів. Пор.: напр.: нім. *er haben gizeigöt — er hat gezeit; wir eigan gisprochan — wir haben gesprochen*.

Нагадаємо, що у досліджуваний період засвідчено саме початок формування КС. У цей час вона становить лише «розмиту множину» [15], оскільки пасив як протичлен станової опозиції не набув граматичного статусу. Конструкції з AUX *wesan*, засвідчені у давніх пам'ятках писемності, представлено реалізацією PTCP II означення, що позначає стан як результат певної дії, напр.: гот. *dhiu chiholan ist...joh...giborgan* — нім. *Weisheit ist verschlossen und verborgen*. Навіть якщо ці конструкції вказували на дію, спрямовану на суб'єкт, все одно не становили контраст щодо активу, оскільки їм бракувало морфологічного оформлення, а отже, пасив перебував у стадії становлення [3, с. 10–15].

У давньогерманських мовах формування КС здійснюється у загальному контексті змін, що відбуваються у мові, у тому числі у морфолого-синтаксичній структурі речення. Актив і пасив репрезентовані не тільки формами дієслів, а й поза ними, зокрема у відношеннях дієслова із агенсом та пацієнсом. Інакше кажучи, йдеться про активну й пасивну конструкції, де дієслово лише один із учасників станових відношень.

У процесі граматикизації давньогерманської КС, досліджуваних нами, виокремлюють такі періоди:

1) синкретичний — залежність станових категорій одна від одної, їх відносна розмитість та неоднозначність;

2) лексикалізації — процес перебудови КС та зміна лексико-морфологічного статусу ієрархічних залежностей, їх подальша деталізація;

3) граматикизації — процес отримання граматичного статусу, розвиток синтаксичних засобів зв'язку всередині самої категорії та між категоріями, організація загального плану вираження категорійного стану [2, с. 103–104].

Давньогерманським мовам притаманний певний перелік спільних диференційних станових ознак: 1) наявність опозиції (активному стану протидіяли медіопасивні або СПК зі значенням пасиву); 2) асиметричність та неоднорідність станової парадигми, що зумовила приєднання СПК з різними морфолого-синтаксичними способами репрезентації.

Відмінним є змістове наповнення кожної станової парадигми давньогерманських мов. Для готско-скандинавського ареалу характерною специфічною ознакою є асиметрична опозиція активного стану й медіопасиву та СПК; для західногерманського типовою є опозиція між активним станом та перифрастичними синтаксичними конструкціями.

Висновки і перспективи (Conclusions and future perspectives).

Зауважимо, що у давньогерманський період ще не були остаточно сформовані станові граматичні конструкції, тому реалізаторами розвитку КС стали перифрастичні конструкції, так звані СПК. Вже на той час вони являли ґрунтову для виникнення граматичних конструкцій й

мали у своїй структурі елементи категорійного змісту. Спільною ареальною ознакою є наявність в усіх досліджуваних мовах СПК активного стану.

Також виявлено відмінності в асиметричних опозиціях між ядром КС — активним станом та периферією КС — перифрастичними СПК. Так, у готській мові асиметрична опозиція СПК активного стану містить медіопасивні СПК (які вербалізують процесуальну дію, що спрямовується і на саме дієслово, і на суб'єкт водночас); СПК із вербативами IV класу (що описують дію або стан, обмежений сферою суб'єкта, процес, який пасивно характеризує суб'єкт); СПК із AUX «бути» + РТСРЛ II (СПК, що реалізують констатувальний стан у минулому часі зі значенням результативності); СПК із AUX «ставати» + РТСРЛ II (СПК, що реалізують констатувальний стан у теперішньому та минулому часах без позначення результативності).

У давньоанглійській мові ареальною особливістю є відсутність спеціальних форм стану. Асиметричну опозицію активу складають ізольовані релікти системи медіопасиву *hatte / hatton*, синтаксичні вільні СПК зі значенням пасивності AUX *beon / weorpan* + РТСРЛ II. Важливим показником є те, що СПК із AUX *weorpan* + РТСРЛ II вже на той час набуває значення пасивності. Як альтернатива існує СПК із неозначено-особовим займенником *maþ*, що виступає субститутом пасивних конструкцій. Парадигма КС давньосаксонської мови презентована активом та трьома альтернативними СПК: рефлексивом (власне-зворотні, взаємно-зворотні, побічно-зворотні, інг्रेसивні, активно-безоб'єктні СПК); зародками пасиву (дієприкметникові СПК).

Ареальною особливістю давньоісландської КС є наявність найдовершенішої, порівняно з іншими давньогерманськими мовами, системи зворотних дієслів. Пасивні значення (статичні й динамічні) втілилися у СПК AUX *vera / verða* + РТСРЛ II. У СПК давньонімецької мови активний стан протистоїть зародкам рефлексиву, реципроку та СПК, які описують початок стану та його результат. Це так звані СПК із AUX *uuesan* + РТСРЛ II, що реалізують значення пасивності, середній та якісний

стану й AUX *uuerdan* + РТСРЛ II, які представляють суто пасивність і впливають на суб'єкт.

На лексико-граматичному рівні реалізаторами розвитку КС слід вважати флективні засоби реалізації: зворотні дієслова та переважно готські дієслова із основою на *-nan* IV класу, INF та конструкції AUX «...» + РТСРЛ II. Саме ці лексеми й конструкції лягли в основу творення сучасних станових форм германських мов. Групи дієслів IV класу із закінченням на *-nan* готської мови виражали різні значення стану, зокрема медіопасивні, пасивні, результативні та рефлексивні.

У давньоісландській мові існували тотожні готським дієсловам лексеми (близько тридцяти), які утворювалися від прикметників, напр.: двн.-ісл. *kvikna, kvikr* «живий», чи дієслів, напр.: двн.-ісл. *sviða* «смажити», «спалювати» — *sviðna* «горіти», «бути спаленим». В інших досліджуваних нами давньогерманських мовах зафіксовано лише спорадичні випадки таких одиниць. Це пояснюється частковістю та подрібненістю морфологічних типів, бідністю слово-змінних форм. Проте дієслова IV класу вважаємо такими, що стали рушійною силою у розвитку КС.

Також одним із реалізаторів розвитку КС у давньогерманських мовах є РТСРЛ II як носій граматичного станового значення інертивної пасивності. У готській мові РТСРЛ II вживається у складі СПК і реалізує такі станові значення: результативність та одночасна переддія; подвійна співвіднесеність процесу; охоплення процесом тощо. У давньонімецькій мові РТСРЛ II здебільшого реалізує результативність, нещодавно виконану дію, передчасність дії, процес завершення дії тощо. У давньонімецькій мові РТСРЛ II самостійно не вживається для позначення стану, він поєднується з процесом, який вербалізує головне дієслово.

У давньоісландській мові РТСРЛ II засвідчено як СПК, що актуалізує певний процес, що також є доказом наявності станової семантики. У давньоанглійській мові, на відміну від давньоісландської, РТСРЛ II вживається як самостійний синтаксичний відрізок, що втілює значення

одночасності подій або їх відносної завершеності. У давньосаксонській мові наявні СПК із РТСРЛ II, яким притаманне значення пасивності.

З'ясовано, що реверсивні (зворотні, взаємні) дієслова — це пізніє явище у генезі КС давньогерманських мов. Однак ми вважаємо їх основною ланкою у процесі творення пасивного стану. Найширше такі лексеми використовуються у давньоісландській мові, де основною умовою є поєднання такого дієслова зі зворотним займенником у непрямому відмінку та / або прийменником чи інфінітивом. Форма зворотного займенника представлена не у всіх давньогерманських мовах, лише у давньоісландській та готській є три його відмінкові форми, напр.: двн.-ісл. DAT. *ser*, ACC. *sik*, GEN. *sin*; гот. DAT *sis*, ACC *sik*, GEN *sein*.

У давньоанглійській та давньосаксонській мовах такі форми фіксуються рідко, однак вони відрізняються тим, що у конструкціях описуються різні суб'єктно-об'єктні відношення; у давньонімецькій мові наявні тільки форми ACC та GEN — *sih*, *sin*. Рефлексивні дієслова описують такі стани відношення:

Список використаних джерел

1. Бульчева Е. А. О проблемных вопросах залоговых форм. *Вестник удмуртского университета. Филологические науки*. 2007. № 5 .С. 177–180.
2. Гухман М. М. Готский язык. Москва : Изд-во лит. на иностр. языках, 1958.288 с.
3. Жукова Н. С. Глагольная подсистема немецкого языка в различные периоды его развития. 2005. *Серия : Гуманитарные науки (Филология)*. Вып. 4 (48). С. 10–15.
4. Некрасова И. М. Семантика и функции немецкого пассива : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19. Пермь, 2000. 161 с.
5. Чуличков А. Теория катастроф и развитие мира. URL : <http://katastrofa.h12.ru/theory.htm> (дата обращения: 06.08.2021).
6. Abraham, W. & Nishiwaki, M. (2020). Mood alternation in German: Negation as a specific case of epistemic weakening. *Glottology*, 11(2), 209-261. <https://doi.org/10.1515/glot-2020-2012>

абсолютна рефлексивність, інклюзивність, зворотна пасивність, медіальність тощо.

Перифрастична конструкція AUX + РТСРЛ II є праосновою для творення аналітичної парадигми пасивного стану сучасних германських мов. У готській мові СПК AUX *wisan* / *wairpan* + РТСРЛ II позначає невідцентровий процес, у давньоісландській (AUX *verða* / *vera* + РТСРЛ II), навпаки, ця конструкція трапляється досить рідко, є малопродуктивною, однак описує значення пасивності. У давньоанглійській мові окрім СПК AUX *wesan* / *weorðan* + РТСРЛ II, що позначають медіальність та пасивність, додаються СПК AUX *beon* + РТСРЛ II; у давньонімецькій та давньосаксонській мовах СПК AUX *uuerdan* / *uuesan* + РТСРЛ II позначають процесуальність, афіційованість і часткову пасивність.

Обґрунтування валентнісного бачення сутності давньогерманської КС мотивує подальше розв'язання низки важливих теоретичних проблем: типології дієслів стану, розмежування типів СПК, реалізації парадигматичних відношень у межах однієї / кількох моделей речення тощо.

7. Beowulf. Міфи і Легенди : URL : <http://norse.narod.ru/src/other/beowulf/beowulf.html> (дата звернення: 09.09.2021).

8. Edler Edda / Snorra Edda. URL : <http://norse.ulver.com/src/edda/index.html> (дата звернення: 08.09.2021).

9. Heliand.InOldSaxon.URL : <https://northvegr.org/old%20icelandic%20old%20english%20texts/heliand%20in%20old%20saxo/001.html>

10. Lightfoot D. The Development of Language. Acquisition, Change and Evolution.Oxford : Blackwell Publishers,1999. p. 44, 49.

11. Luraghi, S., Inglese, G. & Kölligan, D. (2021). The passive voice in ancient Indo-European languages: inflection, derivation, periphrastic verb forms. *Folia Linguistica*, 55 (s42-s2), 339-391.

12. Project Wulfila 2004: Университет Антверпен, Бельгия. URL: <http://www.wulfila.be/gothic/browse/text/?book=5&chapter=12>

13. Ratkus A. The (Non-)Existence of the Middle Voice in Gothic: In Search of a Mirage Jul 2020 | May 2020 (Early Access).

Transactions of the philological society 118 (2), pp.263-303 <https://doi.org/10.1111/1467-968X.12190>

14. Roland Hinterhölzl, Svetlana Petrova, From V1 to V2 in West Germanic, *Lingua*, Volume 120, Issue 2, 2010, Pages 315-328, <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2008.10.007>.

15. Zadeh L. A. (1981). PUF — a meaning representation language for natural languages. In *Fuzzy Reasoning and its Applications* (Mamdani E. H. and Gaines B. D., eds.), London: Academic Press. p. 1-66.

References

1. Bulycheva, E. A. (2007). O problemnykh voprosakh zalohovykh form. [On the problematic issues of voice forms.] *Vestnyk udmurtskogo unyversyteta. Fylohohycheskye nauky*. 5, 177–180.

2. Hukhman, M. M. (1958). *Hotskyi yazyk*. [Gothic language.] Moscow : Yzd-vo lyt. na ynostr. yazykakh, 288.

3. Zhukova, N. S. (2005). Hlaholnaia podsystema nemetskoho yazyka v razlychnye peryody eho razvytyia [The verbal subsystem of the German language in various periods of its development]. *Seryia : Humanytarnye nauky (Fylohohyia)*. Vol. 4 (48). Pp. 10–15.

4. Nekrasova, Y. M. (2000). *Semantyka y funktsyy nemetskoho passyva* [Semantics and functions of the German passive]: dys. ... kand. fyol. nauk : spets. 10.02.19. Perm, 161.

5. Chulychkov, A. *Teoryia katastrof y razvytye myra*. [Theory of catastrophes and the development of the world] Retrieved from: <http://katastrofa.h12.ru/theory.htm>

6. Abraham, W. & Nishiwaki, M. (2020). Mood alternation in German: Negation as a specific case of epistemic weakening.

Glottotheory, 11(2), 209-261. <https://doi.org/10.1515/glot-2020-2012>

7. Beowulf. Mify i Lehendy: Retrieved from: <http://norse.narod.ru/src/other/beowulf/beowulf.html>

8. Edler Edda / Snorra Edda. Retrieved from: <http://norse.ulver.com/src/edda/index.html>

9. Heliand.InOldSaxon. Retrieved from: <https://northvegr.org/old%20icelandic%20old%20english%20texts/heliand%20in%20old%20saxo/001.html>

10. Lightfoot, D. (1999). *The Development of Language. Acquisition, Change and Evolution*. Oxford: Blackwell Publishers. p. 44, 49.

11. Luraghi, S., Inglese, G. & Kölligan, D. (2021). The passive voice in ancient Indo-European languages: inflection, derivation, periphrastic verb forms. *Folia Linguistica*, 55(s42-s2), 339-391.

12. Project Wulfila 2004: Unyversytet Antverpen, Belhyia. Retrieved from: <http://www.wulfila.be/gothic/browse/text/?book=5&chapter=12>

13. Ratkus A. The (Non-)Existence of the Middle Voice in Gothic: In Search of a Mirage Jul 2020 | May 2020 (Early Access). *Transactions of the philological society* 118 (2), pp. 263-303. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-968X.12190>

14. Roland Hinterhölzl, Svetlana Petrova, From V1 to V2 in West Germanic, *Lingua*, Volume 120, Issue 2, 2010, Pages 315-328, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2008.10.007>.

15. Zadeh L. A. (1981). PUF — a meaning representation language for natural languages. In *Fuzzy Reasoning and its Applications* (Mamdani E. H. and Gaines B. D., eds.), London: Academic Press. p. 1-66.

Abstract. *The paper describes the category of voice in Old Germanic languages on the basis of historical linguistics. The inventory of voice precategory constructions in Gothic-Scandinavian and West German areas has been outlined. The aim of the paper is to analyze peculiarities of the category of voice in Old Germanic languages in the context of "inverted synchrony". The results of typological studies concerning specifics of origin and development of the category of voice have significantly broadened the idea of its functioning, and determined the asymmetry of voice oppositions within the paradigm. The key findings resulted in grammatical voice distribution on active, reverse, passive, reciproc, mediopassive voices and different levels of grammaticalization. It has been established the grammatical category of voice is dynamic and acquires various transformations. In the historical periods of its formation the category of voice exemplified features of mobility within open dynamic systems. It has been found that in Old Germanic the voice grammatical constructions were not formed completely, that is why the periphrastic constructions were the first implementers of the category of voice and were the basis for emergence of grammatical constructions with elements of categorial content. The author of the paper outlines system relations in the paradigm of the category of voice, marked by gradual qualitative changes, which were extremely intense at the end of the Old Germanic period. Prospects for the following studies lie in the formation of grammatical means for realization the voice pre-category constructions in the ancient period of the studied languages.*

Key words: *category of voice, Old Germanic languages, voice precategory construction, mediopassive, inverted synchrony.*